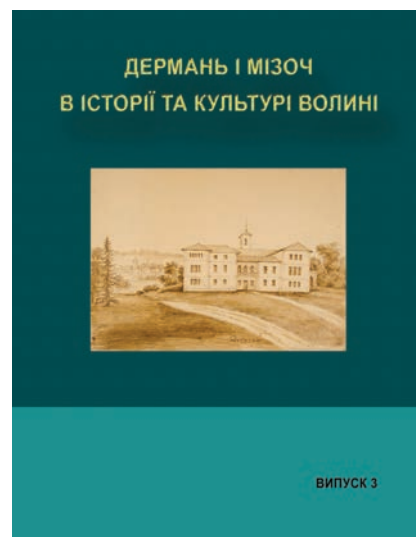
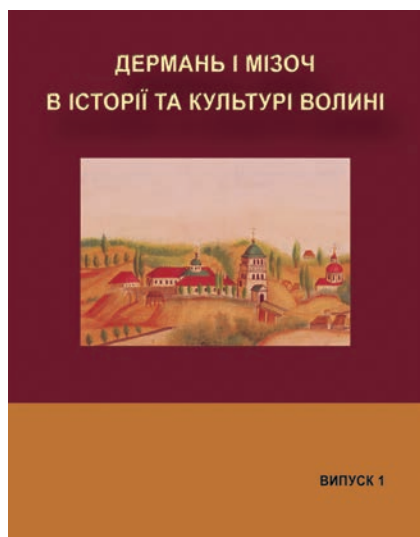

Інна Мартинчук (м. Рівне)
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри всесвітньої історії
Рівненського державного гуманітарного університету
E-mail: martinchukk@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7295-4271>

Локальна історія у загальноукраїнському фокусі

Рец.на : «Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині»(вип. 1–3)

Історичне краєзнавство як напрям історичної науки постійно здобуває нових прихильників, популярними стають дослідження локальної, родинної, сімейної історії. Зусиллями Рівненської обласної організації Національної спілки краєзнавців України спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Рівненським осередком НТШ за співпраці з науковцями, краєзнавцями у 2019–2023 рр. було видано три випуски збірника «Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині», які були підсумком однойменних наукових конференцій.

Головним редактором збірників є голова Рівненської обласної організації Національної спілки краєзнавців України Андрій Жив'юк, а відповідальним редактором – Андрій Фелонюк. Збірники рекомендовані до друку Вченою радою Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Тематика досліджень, представлених у збірниках, різноманітна та охоплює події від ранньомодерної історії Мізоча та навколишніх поселень і до новітнього часу.

Про найдавніший період людської діяльності в краї розповідає кандидат історичних наук, львівський дослідник Василь Рудий. У статті «Поселення трипільців на Мізоцькому кряжі»¹ він доводить, що археологічні знахідки засвідчують приналежність цих поселень до пізнього етапу трипільської культури, однак їм були характерні місцеві особливості, зокрема, у мистецтві.

На сторінках збірників дослідники спростовують низку міфів, частина з яких, здавалося б, вкорінилася в науково-популярних студіях та краєзнавчій літературі. Старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України Андрій Фелонюк у статті «Перша писемна згадка про Мізоч і сусідні села 1322 р.: міфи та реальність» розглядає історію фальсифікації грамоти князя Любарта Гедиміновича, в якій згадуються Мізоч Великий, Мізоч Малий, Буща, Борщівка, Будараж, Півче і Точевики з датою 1322 р.² Автор зазначає, що історики-джерелознавці ще з кінця

¹ Рудий В. Поселення трипільців на Мізоцькому кряжі // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 7-20.

² Фелонюк А. Перша писемна згадка про Мізоч і сусідні села 1322 р.: міфи та реальність // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 21-35.

XIX ст. поставили під сумнів достовірність цього акта (праці М. Дашкевича, Д. Щербаківського, М. Грушевського, Б. Флорі, О. Купчинського та ін). Аналізуючи його змістові деталі, зовсім не характерні для текстів XV ст., стилістику, мову грамоти, обставини фабрикації, А. Фелонюк переконливо доводить, що у 1628–1629 рр. документ було підроблено³. Звертаючись до документів, дослідник наводить перші зафіксовані в них згадки про Дермань – 1497 р., Бущу і Точевики – 1541 р., Мізоч Великий (Мізоч) – 1545 р., Мізоч Малий (Мізочок) – 1572 р., Півче – 1564 р., Будераж – 1572 р., Борщівку – 1589 р.⁴. Автор вважає, що потрібно відмовитися від 1322 р., як фальсифікованої дати першої писемної звістки про низку поселень теперішньої Мізоччини.

Фальсифікацію грамоти князя Любарта Гедиміновича також простежує доцент кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія», керівник Центру вивчення спадщини князів Острозьких Національного університету «Острозька академія» Ігор Тесленко у статті «Родина Мізоцьких – слуги, бояри, шляхта», присвяченій генезі дому Мізоцьких⁵. У третьому випуску збірника І. Тесленко ґрунтовно дослідив походження, службу й родину Точивецького боярина Григорія Сестрена⁶.

Цінне джерело з історії краю «Лист продажний» князя Юрія Заславського панові Семену Олізаровичу на село Білашів 1496 р.» аналізує вже згаданий вище А. Фелонюк у статті, опублікованій у третьому випуску збірника⁷. Історії Мізочка (Мізоча Малого) присвячено ґрунтовну наукову розвідку заступника директора з наукової роботи Нетішинського міського краєзнавчого музею Тараса Вихованця «Державці села Мізочка в добу Острозької ординації». Автор детально характеризує порядок переходу маєтності у власність різних родів⁸.

³ Там само. С. 26.

⁴ Там само. С. 31-33.

⁵ Тесленко І. Родина Мізоцьких – слуги, бояри, шляхта // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 27-41.

⁶ Тесленко І. Точивецький боярин Григорій Сестрен: його походження, служба й сім'я // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 22-55.

⁷ Фелонюк А. «Лист продажний» князя Юрія Заславського панові Семену Олізаровичу на село Білашів 1496 року // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2021. С. 7-21.

⁸ Вихованець Т. Державці села Мізочка в добу Острозької ординації // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 42-107.

⁹ Карліна О. Землеволодіння Дерманського Святотроїцького монастиря у другій половині XVIII – перших десятиліттях XIX ст. // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 49-64.

¹⁰ Там само. С. 55.

¹¹ Там само. С. 61.

Про події XVIII–XIX ст. у Мізочі та навколишніх селах можна дізнатися зі статей Володимира Олександровича, Оксани Карліної, Ольги Михайлишин, Миколи Близняка, Миколи Ільківа-Свидницького, Івана Альмеса. Значна частина цих наукових розвідок присвячена Дерманеві та Дерманському монастирю. Зокрема, професорка кафедри всесвітньої історії, кандидатка історичних наук Волинського національного університету ім. Лесі Українки О. Карліна на основі документальних даних аналізує землеволодіння Святотроїцького монастиря у другій половині XVIII – перших десятиліттях XIX століть⁹. Оскільки землеволодіння монастиря складалося із навколишніх сіл, то ця стаття є додатковим джерелом інформації про ці поселення. Між іншим, довідуємося, що наприкінці XV ст. монахи отримали село Білашів від Семена Олізаровича Федьковича; у XVI ст. – села Дермань, Кунин, Коршів і Глинськ від князя Костянтина Івановича Острозького; у 1597 р. – половину Мізочка замість Глинська. У XVIII ст., внаслідок судового процесу з князями Сангушками та Любомирськими, монастир втратив по пів Дерманя, Коршева та Кунина. О. Карліна подає порівняльну таблицю з кількістю дворів та осіб у монастирських селах другої половини XVIII ст., яка свідчить, що найбільшим селом залишався Дермань¹⁰. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. маєтності монастиря залишалися незмінними, то ж він був одним з найбагатших з-поміж усіх василіанських осередків. Саме цим, як стверджує О. Карліна, він і привертав увагу російської влади¹¹.

Дослідженню пам'яток книжкового мистецтва мініатюри євангеліста Марка та титулів Дерманського Євангелія 1507 р. присвячена стаття доктора історичних наук, завідувача відділу історії середніх віків Інституту українознавства

ім. І. Крип'якевича НАН України В. Александровича¹². Дослідник детально аналізує мистецькі елементи мініатюри та співвідносить її з іншими зразками пізньосередньовічного періоду української рукописної книги. Греко-слов'янську граматику «Αδελφότης» з автографом намісника Дерманського монастиря Ісаї (Радевича) проаналізував завідувач відділу рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка Микола Ільків-Свидницький¹³. Ця розвідка є чи не першим в українській історіографії дослідженням конкретного примірника львівської граматики 1591 р. з цінними власницькими і читацькими нотатками. Розвідка «Єретичні книги» у бібліотеці Дерманського монастиря 1791 р.» авторства кандидата історичних наук, директора Центру релігійної культури імені Ігоря Сковчиляса Українського католицького університету І. Альмеса побудована на ґрунтовній джерельній базі, віддзеркалює ще одну цікаву сторінку історії краю кінця XVIII ст.¹⁴.

Детальний аналіз «Сповідного розпису Дерманя 1799 р.» подано у статті завідувача кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», кандидата історичних наук Миколи Близняка¹⁵. Автор наголошує на цінності документа як джерела статистичних та демографічних даних про дерманців, їх приналежності до різних конфесій, професійного складу та соціальної стратифікації. Автор подає таблицю з найбільш поширеними прізвищами селян Дерманя, що може слугувати основою для подальших досліджень родинної історії, праць із генеалогії¹⁶.

Ремісничє середовище Мізоча аналізує згаданий вище А. Фелонюк, який на основі опису

цехових документів останньої чверті XVIII – першої половини XIX ст. детально описує структуру об'єднаного цеху ремісників, порядок навчання учнів, етнічну та релігійну приналежність членів цеху¹⁷. Автор робить висновок, що ремісничє корпорация сформувалася за нормами магдебурзького права, але певної специфіки їй надавав статус Мізоча як шляхетської резиденції й адміністративного осередку маєтків Дуніних-Карвицьких. Цінність наукової розвідки побільшують п'ять додатків, у яких наведено перелік учнів, майстрів, керівників і писарів мізоцького цеху 1763–1864 рр. (згідно із записами цехової книги), ієрархію цехових професій (за чисельністю майстрів та учнів); записи вступу та визволення учнів мізоцького цеху в 1777–1864 рр.¹⁸.

Про історію резиденції власників Мізоча Дуніних-Карвицьких дізнаємося зі статті докторки архітектури, завідувачки кафедри архітектури та середовищного дизайну Національного університету водного господарства та природокористування Ольги Михайлишин¹⁹. Авторка на основі збережених досліджень 1930-х рр. детально описала розпланування палацово-паркового ансамблю та будівель на його території. Дослідниця зазначає, що проектною документацією не віднайдено, «доведеним фактом є тільки участь у творенні палацового парку знаного в Речі Посполитій майстра садово-паркового мистецтва ірландського походження Діонісія Міклера (Деніса Макклера)»²⁰. О. Михайлишин подає графічну реконструкцію загального вигляду ансамблю та фото будівель, збережених у 1930-х рр. та на початку XXI ст.

Низка наукових розвідок у рецензованих збірниках присвячена новітньому періоду історії краю. Розвиткові національної свідомості

¹² Александрович В. Мініатюра євангеліста Марка та титули Дерманського Євангелія 1507 року // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 9-26.

¹³ Ільків-Свидницький М. «Αδελφότης» з автографом намісника Дерманського монастиря 1791 року // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 56-69.

¹⁴ Альмес І. «Єретичні книги» у бібліотеці Дерманського монастиря 1791 р. // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 70-91.

¹⁵ Близняк М. Сповідний розпис Дерманя 1799 р. // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 36-48.

¹⁶ Там само. С. 46-48.

¹⁷ Фелонюк А. Ремісничє середовище Мізоча в добу Острозької ординації // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 108-138.

¹⁸ Там само. С. 124-138.

¹⁹ Михайлишин О. До історії резиденції Дуніних-Карвицьких у Мізочі // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 65-75.

²⁰ Там само. С. 67.

населення Волині сприяли події Української революції 1917–1921 рр. Обставини утворення та діяльності просвітянських осередків у Мізоцькій гміні досліджує докторка історичних наук, професорка кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету Руслана Давидюк²¹. Аналізуючи діяльність українських просвітянських інституцій у Дермані, Уїздцях, Кунині, Білашеві, авторка доходить висновку, що «попри несприятливі державно-політичні обставини, просвітянський рух у селах Мізоцької волості (гміни) розвивався в рамках осередків «Просвіти» і «Просвітянської хати»²². У третьому випуску збірника Р. Давидюк характеризує Мізоцьку гміну в контексті протистояння на радянсько-польському прикордонні у міжвоєнний період, звертає увагу на диверсійну та розвідувальну діяльність більшовиків, створення «Закордоту», формування польською владою Корпусу охорони прикордоння (КОП), а також діяльність спецслужби УНР, аналізує зміни у прикордонні та поступове перетворення його на «залізну завісу» у 30-х рр. ХХ ст.²³.

Відомим особистостям краю присвячені дослідження у всіх випусках збірника. Розвідка доцентки кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна» Ліни Бородинської присвячена діяльності уродженця Дерманя, ученого, теолога, письменника, релігійного і громадського діяча Володимира Марциновського²⁴. Боротьбу за українську державність підполковника Армії УНР, генерал-хорунжого УПА Леоніда Ступницького, життєві шляхи якого тісно пов'язані з Рівненщиною і Дерманем, аналізує Р. Давидюк²⁵. Представникові втраченого покоління українських інтелектуалів першої поло-

вини ХХ ст., археологові, який розпочав свою кар'єру науковця, але не відмовився від національних переконань, за що й був убитий НКВД у червні 1941 р. в одній із в'язниць Львова, Григорію Самчуку присвятив свою статтю А. Фелонюк²⁶.

Про трагічний вересень 1939 р. в історії краю розповідає стаття доцента кафедри історії Центральної та Східної Європи Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, кандидата історичних наук Андрія Руккаса. Дослідник, послуговуючись різномірними джерелами, детально аналізує протистояння польських та радянських військ у Мізочі та околицях, стверджує, що «чи не єдиний бій у південній частині Волинського воєводства між польськими і радянськими військами 17 вересня 1939 р. відбувся в містечку Мізоч Здолбунівського повіту»²⁷.

Цікавий, маловідомий матеріал про Дерманський православний монастир у роки німецької окупації, який перейшов до автокефалії, про духовне життя чернечої спільноти дізнаємося з наукового дослідження нині доктора історичних наук, доцента кафедри історії ім. проф. М.П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» Андрія Смирнова²⁸.

Українська національно-визвольна боротьба у період Другої світової війни та повоєнний період стали предметом дослідження нині докторанта Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, кандидата історичних наук Андрія Жив'юка. На основі критичного аналізу архівних джерел, документів більшовицьких спецслужб, спогадів, мемуарів автор характеризує особливості, наслідки боїв за Мізоч вояків УПА з нацистами у серпні та листопаді 1943 р.,

²¹ Давидюк Р. Просвітянські осередки в Мізоцькій гміні: обставини утворення та діяльність // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 76-95.

²² Там само. С. 95.

²³ Давидюк Р. Мізоцька гміна в контексті військово-політичного протистояння на радянсько-польському прикордонні // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 92-106.

²⁴ Бородинська Л. Дерманські шляхи Володимира Марциновського // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 156-166.

²⁵ Давидюк Р. Леонід Ступницький: нові штрихи до біографії генерал-хорунжого УПА // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 167-180.

²⁶ Фелонюк А. Григорій Самчук: трагічна доля археолога // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 144-160.

²⁷ Руккас А. Мізоч і околиці 17 вересня 1939 р. // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 181-188.

²⁸ Смирнов А. Дерманський монастир у період німецької окупації (1941-1944 рр.) // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 189-193.

а також бої повстанців із підрозділами НКВД у серпні 1944 р. та січні 1945 р.²⁹ Стаття А. Жив'юка у співавторстві із завідувачем відділу нової та новітньої історії Рівненського обласного краєзнавчого музею, нині офіцером ЗСУ Ігорем Марчуком присвячена непростій долі Раїси Трофімчук, учасниці українського підпілля, яка потрапила до рук радянських спецслужб і погодилася на співпрацю з ними³⁰. Інформативним є поданий до статті додаток – протокол допиту майором держбезпеки К. Мазіним арештованої Р. Трофімчук із розлогими уточнюючими коментарями³¹.

Персональний склад та діяльність Мізоцьких районних відділень НКВД / НКГБ у 1940–1941 рр. системно проаналізував А. Жив'юк, дійшовши висновку, що «описана «зачистка» 1939–1941 рр. була лише прологом до трагічної епопеї упокорення й нищення Західної України «другими советами» в 1944–1953 рр., до чого доклали рук ті самі «діячі»³². Про події вересня 1948 р. у с. Дермань дізнаємося з іншої статті А. Жив'юка. Автор констатував, що «органи МГБ у 1948–1950 рр. доклали максимум зусиль, щоб «зачистити» від решток підпілля та його ідейного впливу «повстанську столицю» Дермань», а в 1957 р. започаткували пропагандистську кампанію під назвою «Дерманська трагедія», водночас міфологізуючи постать «жертви бандерівських душогубів» Миколи Максися³³.

Антирадянську діяльність української молоді в Дермані у повоєнний період представив кандидат історичних наук, нині доцент Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. академіка Степана Дем'янчука Володимир

Старжець. Автор стверджує, що у післявоєнну добу національний рух опору на теренах західної України набув нових форм, а «освітній простір був чи не найважливішим у протистоянні радянської влади та українського підпілля», простежує методи ведення слідства співробітниками МГБ УРСР щодо молоді, звинуваченої в антирадянській діяльності³⁴.

Дерманцеві Олександру Гнатюку-Гриценку присвячено наукову розвідку згаданого вище І. Марчука. О. Гнатюк перебував у полі зору радянських спецслужб, оскільки після завершення Другої світової війни належав до найближчого оточення Тараса Бульби-Боровця, виконував обов'язки ад'ютанта отамана на еміграції в Німеччині. Згодом О. Гнатюк емігрував до США, а вся його дерманська родина опинилась під наглядом та тиском радянських репресивних органів, «окремі її представники навіть були змушені погодитися на співпрацю з КГБ»³⁵.

Національні групи населення Волині у період Другої світової війни брали активну участь у Рухові опору, кожна в міру своїх можливостей та тих ідей, які сповідувала. Громада волинських чехів «зайняла особливу позицію», про яку предметніше можна дізнатися з дослідження докторки історичних наук, доцентки Волинського національного університету ім. Лесі Українки Світлани Шульги³⁶. Малодосліджену проблему переселення та облаштування українців зі Східної Словаччини у Мізоцькому районі у 1940-х рр. дізнаємося зі статті доцентки кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету, кандидатки історичних наук Інни Мартинчук³⁷.

²⁹ Жив'юк А. «Двофронтова» боротьба УПА: бої за Мізоч у 1943-1945 рр. // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 96-113.

³⁰ Жив'юк А., Марчук І. «Кассандра», що стала «Наймичкою»: життєвий епос Раїси Трофімчук // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 161-231.

³¹ Там само. С. 189-231.

³² Жив'юк А. Мізоцькі районні відділення НКВД/НКГБ у 1939-1941 роках: структура, особовий склад, діяльність // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 107-143.

³³ Жив'юк А. «Зачистка» Дерманя: 30 вересня 1948 року в новітній історії села // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 210-238.

³⁴ Старжець В. Антирадянська діяльність молоді Дерманя у післявоєнний період // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 114-124.

³⁵ Марчук І. Олександр Гнатюк-Гриценко у світлі документів КДБ УРСР // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 125-145.

³⁶ Шульга С. Чеська організація «Бланік» і УПА-Південь: дерманська зустріч // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 194-209.

³⁷ Мартинчук І. Переселення та облаштування українців Східної Словаччини в Мізоцькому районі Рівненської області в 1940-х роках // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 232-248.

Варто відзначити також публікації краєзнавця, вчителя, мешканця с. Буща Миколи Ужвіна про прозаїка і публіциста Валерія Тарасова, який певний час жив та навчався у Дермані³⁸. Цікавою є розвідка М. Ужвіна про односельця й педагога Антона Федорчука³⁹, доповнена розлогими спогадами останнього «Життя Бущі і одного бущака на протязі 70 років», що є цінним джерелом з історії села⁴⁰. Спогади супроводжені детальними коментарями А. Фелонюка.

Відомому митцеві Борисові Тену (Микола Хомичевський) присвячена стаття докторки філологічних наук, професорки кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету Ірини Захарчук. Дослідниця відзначає цілісність і спадкоємність релігійної, поетичної і перекладацької іпостасей Бориса Тена, простежує шлях його духовних трансформацій на тлі суспільних катаклізмів⁴¹. Своїми спогадами про перекладача Бориса Тена поділився у збірнику професор кафедри класичної філології Львівського національного університету ім. Івана Франка, відомий перекладач і письменник Андрій Содомора⁴².

Особливу увагу дослідників, краєзнавців можуть викликати опубліковані у другому випуску спогади Лавріна Красовського, з переднім словом та коментарями Андрія Жив'юка⁴³. Ціл-

ком погоджуємось, що нотатки, залишені Л. Красовським, важливі для «відтворення повсякденного життя і думок не тільки простого селянського хлопця, уродженця Дерманя 1921 р., а й цілого його покоління»⁴⁴.

Зауважимо на високому науковому рівні статей, фаховому літературному, технічному оформленні збірника. Кожен випуск містить іменний та географічний покажчики, які допомагають читачеві швидко знайти потрібний текст у виданнях. Третій випуск містить також перелік ілюстрацій із відсиланням до джерела⁴⁵. Вдалим є художнє вирішення обкладинок і форзаців кожного випуску збірника.

Поява наукових, історико-краєзнавчих досліджень про Мізоч, Дермань, Бущу та інші села мікрорегіону заповнюють важливий фрагмент історичного краєзнавства. Подання фактографічного нарративу, порушення дискусійних проблем, нове прочитання окремих сторінок історії населених пунктів, повернення імен краян, які жили на цій землі, яскраво характеризують три випуски збірника «Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині». Книги стануть у нагоді науковцям, викладачам, краєзнавцям, музеєзнавцям, всім, хто цікавиться історією України, регіональною, локальною історією.

References

1. Zhyviuk, A., Feliuniuk, A. (Eds.). (2019). *Derman i Mizoch v istorii ta kulturi Volyni*. Vyp. 1. Rivne. 296 s., il. [in Ukrainian].
2. Zhyviuk, A., Feliuniuk, A. (Eds.). (2019). *Derman i Mizoch v istorii ta kulturi Volyni*. Vyp. 2. Rivne. 318 s., il. [in Ukrainian].
3. Zhyviuk, A., Feliuniuk, A. (Eds.). (2019). *Derman i Mizoch v istorii ta kulturi Volyni*. Rivne. Vyp. 3. 368 s., il. [in Ukrainian].

³⁸ Ужвін М. Дерманські сторінки в життєписі Валерія Тарасова // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 146-153.

³⁹ Ужвін М. Стежки на крутосхилах // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 254-257.

⁴⁰ Федорчук А. Життя Бущі і одного бущака на протязі 70 років / Підготовка до друку і коментарі Андрія Фелонюка // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 258-315.

⁴¹ Захарчук І. Борис Тен: грані само тотожності // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. Вип. 1. Рівне, 2019. С. 239-264.

⁴² Содомора А. Незмірність душі // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 249-253.

⁴³ Красовський А. Спогади. Щоденник // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 164-261.

⁴⁴ Жив'юк А. «Записи для нагадування минулого і будучності...» Лаврін Красовський та його спогади // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. Вип. 2. Рівне, 2021. С. 154-163.

⁴⁵ Перелік ілюстрацій // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. Вип. 3. Рівне, 2023. С. 318-321.